Berichten uit de wereld van het oude kinderboek

STICHTING GESCHIEDENIS KINDER- EN JEUGDLITERATUUR

Van het bestuur

De afgelopen augustusmaand heeft het weer u zeker in staat gesteld om veel te lezen en vele prenten te bekijken. Het programma van de aanstaande studiedag in de Zeeuwse Bibliotheek in Middelburg op 1 november is rond. Bij deze *Berichten* zult u het aantreffen. We hopen dat velen van u de reis naar het mooie, oude en gezellige Middelburg zullen ondernemen om elkaar weer te spreken en te luisteren naar boeiende voordrachten over o.a. Tijl Uilenspiegel en over het thema 'emigratie naar Noord-Amerika in de Nederlandse jeugdliteratuur'. Daarnaast valt er van veel moois en interessants te genieten op een tentoonstelling over de rijke kinderboekencollectie van de Zeeuwse Bibliotheek en over 150 jaar Provinciale Bibliotheek Zeeland. Bovendien zal in deze bijeenkomst de Hieronymus Van Alphen Prijs 2008 worden uitgereikt. Aan wie? Dat blijft nog geheim tot op de dag zelf. Het bestuur verheugt zich op dit zeer gevarieerde programma. Wij wensen John Landwehr geluk met zijn uitgave *Hoe men zijn brood verdiende* die op vrijdag 31 oktober in de Zeeuwse Bibliotheek zal worden gepresenteerd. Ook onze felicitaties aan Jeroen Kapelle en Dirk J. Tang voor hun boek *Zwart. Sambo, Tien kleine negertjes, Pijpje Drop, Pompernikkel en anderen. Het beeld van de zwarte mens in de Nederlandse illustratiekunst 1880-1980*, het eerste deel in de nieuwe reeks over boekillustratie in Nederland onder redactie van Saskia de Bodt.
Ons jaarboekje wordt dit keer verzorgd door Ludo Jongen, die een greep doet uit zijn wel zeer aparte collectie boeken voor de jeugd en daar boeiende informatie over verstrekt. Dit bijzondere onderwerp houden we nog geheim.

Frits Booy
Voorzitter

Aanbieding

Wonderland. De wereld van het kinderboek. Deze gebonden uitgave ter gelegenheid van de tentoonstelling *Wonderland, Van Pietje Bell tot Harry Potter* (Koninklijke Bibliotheek 2003), kunnen wij nu aanbieden voor slechts **€ 12,50** inclusief verzendkosten! U kunt het boek bestellen via de website www.kb.nl/publicaties, via email communicatie@kb.nl of telefonisch: 070-3140529.

Mr. Van Veen-kring

De volgende bijeenkomst van de Van Veen-kring is op 4 oktober 2008.
Henk van der Lee zal spreken over **Victory, uitgeverij van spellen en prentenboeken.**
Bij de bijeenkomsten van de Van Veen-kring is iedereen welkom. Plaats: Antiquariaat Acanthus, Achter Sint Pieter 180, Utrecht. Binnenkomst tussen 10.00 en 10.15 uur. Meer informatie bij Frits Booy, zie Colofon.

De redactie

In memoriam Joop Oosterbaan (1928-2008)

Op 21 juni 2008 overleed de Karl May-kenner en -verzamelaar Joan C. Oosterbaan. Na zijn pensionering bij Unilever aan huis gekluisterd door de ziekte van zijn vrouw, begon hij met het maken van aantekeningen over de diversiteit, vermoedelijke ouderdom en geschiedenis van de door hem verzamelde boekenseries van Karl May. Deze verschenen in 1999 in boekvorm, rijk doorspekt met verzamelaarservaringen en levenswijsheden, onder de titel: *Een ketting van boeken, handleiding voor Karl May boekenverzamelaars met bibliografisch karakter*. De overstelpende hoeveelheid reacties wees uit dat hieraan grote behoefte bestond en maakte Joop tot de spin in het Karl May-web.
Al snel bleek de meerwaarde van het delen van kennis: onbekende boeken doken op en vonden hun plaats in het systeem, de aanzet werd gegeven tot meer gedetailleerd onderzoek. Dit resulteerde in volgende boekpublicaties, deels samen met Frits Roest, waarbij het zeer uiteenlopende karakter van beider bijdragen werd gerespecteerd. Intussen is – op de vroege feuilletonpublicaties na – het hele Nederlandstalige werk van May adequaat in beeld gebracht.
Uit de jaarlijkse Karl May-ontmoetings- en boekenruildag is in 2006 de thans bijna 80 leden tellende Karl May Vereniging voor Nederland en België ontstaan, die tweemaal per jaar bijeenkomt en haar eigen tijdschrift *De witte bison* uitgeeft.
Na Joops overlijden is zijn volledige Nederlandstalige verzameling als schenking aan de Koninklijke Bibliotheek gegeven en daar bij de Bijzondere Collecties opgenomen. Alle secundaire literatuur en memorabilia zijn overgegaan naar de archiefcollectie en bibliotheek van de Karl May Vereniging.
Joops markante karakter uitte zich o.a. in een onconventionele schrijfstijl met frequente herhalingen. Deze bleken niet door vergeetachtigheid te zijn ontstaan, maar moedwillig ingebouwd om de boodschap te laten beklijven, zoals gebruikelijk in de reclamewereld, waarin hij zijn leven lang gewerkt heeft. Ook de manier waarop hij zijn boeken behandelde, door er - naast en onder zijn Ex Libris - hele verhalen in te schrijven vond lang niet bij iedereen genade, maar zal voor het nageslacht een kleurrijk beeld achterlaten van de grootste Karl May- verzamelaar die ons land ooit gekend heeft.

Frits Roest

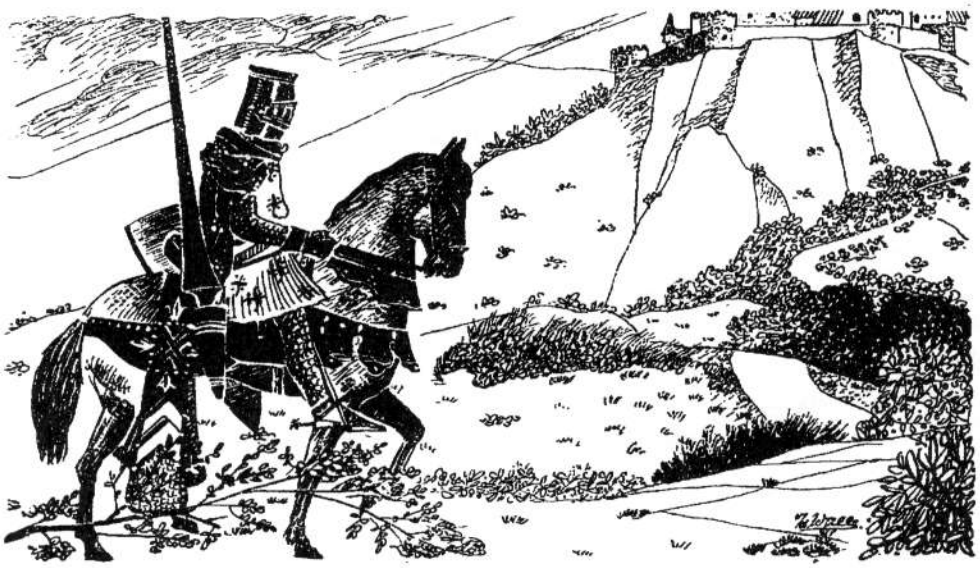

Excursie tentoonstelling *Ezelsbruggetjes in de klas*

Op zaterdag 5 juli kwam een vijftiental donateurs in het Nationaal Onderwijsmuseum te Rotterdam bijeen voor een bezoek aan de tentoonstelling *Ezelsbruggetjes in de klas. Een kleine geschiedenis van de geheugenkunst*. Hier was goed te zien dat het geheugen met behulp van rebussen, abc-boekjes, telboekjes, kwartetspellen en volks- en kinderprenten al eeuwenlang spreuken, gebeden, verhalen, regels, rekenmethodes, aardrijkskunde- en geschiedenislessen kreeg ingeprent.
De excursie werd ingeleid door Jacques Dane, medewerker van het Onderwijsmuseum, die veel over het museum vertelde. Zo herbergt dit ruim 150.000 voorwerpen die met het onderwijs te maken hebben en het is daarmee het grootste schoolmuseum in Europa.
De tentoonstelling viel qua omvang en informatie helaas tegen. Bij het maken ervan is veel materiaal gebruikt uit de rijke collectie Landwehr-Vogels.

125 Jaar Catalogus Van Rijn

Het is deze maand 125 jaar geleden dat Gerrit van Rijn (1846-1912) in Utrecht de vermoedelijk wereldwijd eerste catalogus van antiquarische kinderboeken uitgaf.
Nadat hij vanaf 1877 het vak geleerd had bij antiquariaat Beijers, was Van Rijn in augustus 1881 een eigen algemeen antiquariaat begonnen op de eerste verdieping van een pand aan de Viebrug H 3/4 (Oudegracht), later afgebroken ten behoeve van de bouw van het huidige hoofdpostkantoor aan de Neude. In oktober van dat jaar bracht hij een eerste (Franstalige) catalogus uit met "Theologie. Historie (België in 1830). Varia". In januari 1882 verscheen zijn tweede catalogus met meer dan 1700 nummers "Théâtre français et hollandais", toneelstukken en toneelliteratuur. Intussen adverteerde hij ook met de oproep om hem "Oude kinderspelen (Ganzenbord, Uilebord, Slangenspel, enz.). Oude kinderboeken, schoolreglementen, enz." aan te bieden.
Begin september 1883 verscheen dan zijn derde (niet als zodanig genummerde) antiquariaatscatalogus: *Catalogus eener Belangrijke Verzameling Kinderboeken, Kinderspelen en Kinderprenten*. In een inleiding van twee pagina's, gedateerd "Aug.1883", vertelt Van Rijn hoe hij tot deze verzameling is gekomen en dat het zijn bedoeling was geweest "een geheel beredeneerde bibliogra phie dezer Kinderboeken te geven", een genre dat hij in hetzelfde voorwoord overigens omschrijft als "zeer primitieve letterkunde". Hij vertelt ook hoe hij bij het samenbrengen van de kinderboeken de concurrentie ondervonden had van ene Meneer Tideman die in de jaren 1870 flink aan de weg timmerde om hem gratis oude kinderboeken ter beschikking te stellen die hij vervolgens als collectie wilde aanbieden aan de Nederlandsche Maatschappij van Letterkunde in Leiden.
Hoe opvallend het verschijnen van een catalogus met oude kinderboeken destijds was, blijkt uit een bericht dat ik vond in het *Nieuwsblad van den Boekhandel* van 11 september 1883 en waarin uitvoerig uit het voorwoord wordt geciteerd:

Door den heer G. van Rijn te Utrecht is een zeer eigenaardigen Catalogus samengesteld van zijne belangrijke verzameling Kinderboeken, Kinderspelen en Kinderprenten. Uit het voorwoord merkten wij op dat de lezing van Prof. Nicolaas Beets over Kinderboeken gehouden hem het eerst op het denkbeeld bracht tot het bijeenbrengen eener verzameling van de door Crito in zijn gesprek genoemde boekskens. Langzamerhand werd die verzameling uitgebreid en gedurende 17 jaren werd die zoogenaamde Kinderbibliotheek met nieuwe bijdragen vermeerderd, zoodat de thans door v. Rijn uitgegeven catalogus niet minder dan 1352 nrs. bedraagt, behelzende de titels van allerlei boekjes over opvoeding en onderwijs, kinderprenten en spelen, kindertooneel enz., waaronder vele curiositeiten, benevens een photolith. productie van den titel van een rekenboek van Jean Belot, van Dieppe (1642), waarop mede zijn uithangbord, welke gravure een aanschouwelijk beeld geeft van een school uit de 17e eeuw. De samensteller heeft verder gemeend bij het ophanden zijnde eeuwfeest der maatschappij tot N. v.'t A. niet verkeerd te handelen door als supplement aan deze collectie toe te voegen een lijst van de werken dier Maatschappij, gedurende 1786-1841 in 54 deelen verschenen. Hij twijfelt niet of het is een der volledigste exemplaren harer werken, in particuliere handen, want op een enkelen band na bevat zij ten minste al wat in de eerste halve eeuw is verschenen.
Tot 15 November is de collectie in haar geheel te koop.

Hoewel Van Rijn in 1883 en 1884 ook nog actief was op het gebied van het veilen van oude boeken - eerst samen met C.H.E. Breijer, de toenmalige eigenaar van Kemink & Zoon's boekhandel in Utrecht, later alleen – blijkt hij geen succesvol zakenman geweest te zijn. Vanaf midden 1885 is er van zijn antiquariaat noch van door hem georganiseerde veilingen enig spoor meer te vinden.
Maar met het uitbrengen van zijn catalogus oude kinderboeken blijkt hij pionierswerk te hebben verricht. Ter vergelijking: de bekende Amerikaanse kinderboekenantiquaar Justin Schiller, die in een lezing in 1993 de geschiedenis van het verzamelen en handelen in oude kinderboeken schetste, bleek als vroegste antiquariaatscatalogus die specifiek aan zeldzame en verzamelwaardige kinderboeken was gewijd, er een gevonden te hebben uit ....1925! Een catalogusje van 8 pagina's met 168 nummers van antiquariaat C.F. Libby & Company in Boston, USA; op de hielen gevolgd in datzelfde jaar door twee catalogi van Duitse antiquaren, Paul Korbas in Dresden (32 p, 475 nummers) en Adolf Weigel in Leipzig (56 p, 548 nummers). Twee en veertig jaar na Van Rijn en alle drie aanzienlijk beperkter van omvang dan diens catalogus uit 1883. En zelfs als we, grootmoedig, de vroegste door Schiller gevonden veilingcatalogus meerekenen waarin de verzameling van één verzamelaar van kinderboeken is opgenomen, blijkt Van Rijn nog 17 jaar eerder te zijn geweest. Immers, de collectie van Andrew W. Tuer (1838-1900), de uitgever van The Leadenhaal Press en auteur van het bekende *History of the Horn-Book* (1896), werd geveild op 17 juli 1900 en beschreven in de daartoe uitgegeven catalogus van het veilinghuis Sotheby, Wilkinson & Hodge die Schiller als vroegste beschouwt.[1]

Het is dan ook opmerkelijk dat nog nooit bestudeerd is welke de kwaliteiten van de Van Rijncatalogus eigenlijk zijn, wat we eruit kunnen afleiden over de status en de canon van het oude kinderboek aan het eind van de 19e eeuw, of wat de erin opgenomen collectie oude kinderboeken boekhistorisch gezien voor betekenis had. En heeft Van Rijn wel zolang verzameld als hij in zijn voorwoord beschrijft, of begon hij pas met het verzamelen van oude kinderboeken in de tijd dat hij bij antiquariaat Beijers werkte, zoals een andere bron zegt? Wat is er eigenlijk met de collectie gebeurd? Genoeg vragen, lijkt me, om eens door een kinderboekhistoricus onderzocht te worden. Een idee voor een master-scriptie?

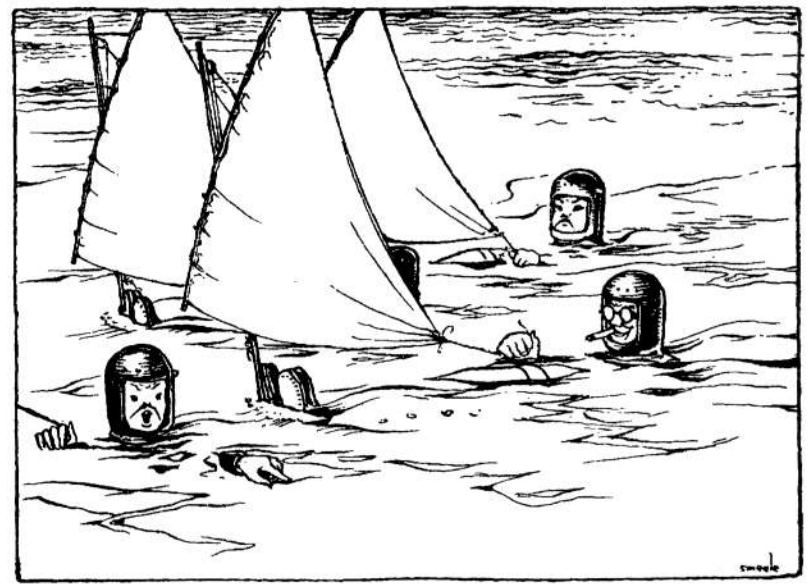

Een standbeeld oprichten voor Van Rijn hoeft niet meer – dat is al eens gebeurd. Helaas is het marmeren borstbeeld dat van hem werd gemaakt door de beeldhouwer Edema van der Tuuk en op 3 januari 1914 in de grote zaal van de gemeentebibliotheek van Rotterdam werd onthuld, niet mee overgegaan bij de verhuizing van die bibliotheek naar het tegenwoordige gebouw. Waar het zich wel bevindt, heb ik niet kunnen achterhalen ondanks navraag bij die bibliotheek, enkele oudere bibliothecarissen die zich het beeld wel herinnerden, en het gemeentelijk archief van Rotterdam. Misschien een idee dat de Stichting zich ervoor gaat inzetten om het als eerbetoon voor deze pionier weer een plaats te geven op een locatie die met oude kinderboeken te maken heeft?

[1] *Pioneering collectible children's books. The first one hundred years / Justin Schiller.* - Charlottesville VA : The Book Arts Press, University of Virginia, 2002. - Ninth annual Sol. M. Malkin lecture in bibliography on 13 July 1993 at Rare Book School. Zie: p 14 en 27-28.

Theo Gielen

Diefstal onder verzamelaars?

Het Duitse wereldje van (kinder-) boekverzamelaars werd half juli opgeschrikt door het bericht dat een waardevol manuscript uit de collectie van een 61-jarige verzamelaar in Hattenheim (bij Frankfurt am Main) mogelijk gestolen zou zijn door een andere verzamelaar, een 73-jarige man uit Frankfurt, aan wie hij het kostbare stuk had laten zien. Doordat het ging om een tot nu toe onbekend schetsboek van Heinrich Hoffmann uit 1840, waarin bovendien nog de eerste schetsen zouden staan voor diens vijf jaar later gepubliceerde Struwwelpeter, werd er in de Duitse pers veel aandacht aan besteed. Ook bij ons, in de NRC van 31 juli, verscheen er een stuk over.

De eigenaar van het bijzondere document had nog tijdens het bezoek van de collega gemerkt dat het werk niet op z'n gewone plek in de kast stond, maar dacht dat hij het misschien verkeerd had teruggezet. Urenlang zoeken na het vertrek van de bezoeker bracht het document echter niet boven water en dus deed de eigenaar de volgende ochtend aangifte van diefstal. De politie nam de zaak zeer serieus en ging met een huiszoekingsbevel naar het huis van de verdachte. Dat huis bleek door zijn verzamelende bewoner in de loop van decennia zo volgepakt te zijn met boeken, dat meer dan 25 agenten ruim zeven uur nodig hadden voor de huiszoeking. Zonder resultaat.

Informatie uit het politiebericht, aangevuld door Beate Zekorn von Bebenburg, de directrice van het Struwwelpeter-Museum in Frankfurt, maakt duidelijk dat het zou gaan om

een schriftje of schetsblok waarin Hoffmann eerste probeersels van afzonderlijke elementen van de latere illustraties heeft getekend, bijvoorbeeld de kerstboom van de titelpagina, en het huis van de wilde jager. Personages of afzonderlijke scènes van de latere Struwwelpeter-illustraties zou het niet bevatten.

Hoewel het bestaan van dit schetsboekje – waarvan Hoffmann er overigens vele heeft nagelaten – niet bekend was bij de inner circle van de Struwwelpeterverzamelaars en -onderzoekers, schijnt het in 1989 wel al de pers gehaald te hebben.

De tegenwoordige eigenaar zou het in dat jaar uit een nalatenschap in Offenbach verworven hebben en het toen grafologisch hebben laten onderzoeken en laten vergelijken met andere schetsboekjes van Hoffmann en de overgeleverde handschriften van het beroemde prentenboek. Hij blijkt daarvan een expertiserapport te hebben waarin de schetsen "met zekerheid" aan Hoffmann worden toegeschreven. De waarde is destijds op meerdere tienduizenden D-marken geschat.

Des te merkwaardiger dat nu niemand van het bestaan van deze vroegste schetsen voor de Struwwelpeter op de hoogte blijkt te zijn. Ook niet binnen de familie Hessenberg, de nazaten van Heinrich Hoffmann, zo blijkt bij navraag. Heel mysterieus allemaal.

Het is maar te hopen dat de eigenaar – het zou gaan om een nogal schuw en teruggetrokken iemand die zich nooit als eigenaar van dit bijzondere item bekend heeft gemaakt - ooit kopieën van het schetsboekje heeft gemaakt en daarmee naar buiten zal willen komen. Het zou het beeld kunnen nuanceren dat Hoffmann zelf heeft gegeven van het ontstaan van het prentenboek, namelijk dat hij het in een paar dagen, vlak voor Kerst 1844, heeft geschreven en geïllustreerd als kerstgeschenk voor zijn 3-jarig zoontje Carl.

Het mooiste zou natuurlijk zijn als het snel teruggevonden wordt en volgend jaar, wanneer in Frankfurt en elders in Duitsland met veel festiviteiten de 200ste verjaardag van Heinrich Hoffmann zal worden herdacht, in een van de geplande tentoonstellingen zou kunnen worden getoond.

Theo Gielen

Prijsvoorschrift 1943 grafisch vervaardigd speelgoed.

Inmiddels is iets meer bekend geworden over de letter- en cijfercombinaties die op (o.a.) prentenboeken en papieren speelgoed uit de jaren veertig en vijftig voorkomen en waarover eerder een vraag in de *Berichten* (Nr. 26, maart 2000) werd opgenomen. Gebaseerd op informatie, gevonden in verschillende artikeltjes in het *Nieuwsblad voor den Boekhandel* in de eerste maanden van 1944, blijkt dat die een gevolg zijn van het "Prijsvoorschrift 1943 Speelgoederen" dat vastgesteld was door de Dienst van den Gemachtigde voor de Prijzen en inging op 20 december 1943.
De maatregel was het gevolg van de wildgroei in prijzen die voor dit soort materiaal in de handel werden gevraagd doordat (papieren) speelgoed steeds schaarser werd als gevolg van het gebrek aan papier. Tevens was de maatregel bedoeld om zwart handelen tegen te gaan.
Het prijsvoorschrift was als "Prijsvoorschrift 1943 Speelgoederen" al gepubliceerd in de Staatscourant van 30 juli 1943, maar ging vanaf 1 januari 1944 ook gelden voor 'grafisch vervaardigd speelgoed, zoals gezelschapsspellen, kaartspellen, legpuzzels, kleur- en prentenboeken'. De fabrikant/uitgever moest voor dit soort materiaal bij de genoemde Dienst een 'kenteken' (de letter- en cijfercombinatie) aanvragen en goedkeuring vragen voor de verkoopprijs die hij zich voor het artikel gedacht had. Deze verkoopprijs moest vervolgens ook op het artikel afgedrukt worden en gold als vaste verkoopprijs waarboven noch waaronder het betreffende artikel verkocht mocht worden. Het prijsvoorschrift regelde tegelijkertijd de handelsmarges: aan de grossier mocht maximaal 50 % marge geven worden, aan de winkeliers 33,3 %.

Klaarblijkelijk werd er met deze regeling meteen alweer gerommeld, want in mei 1944, een paar maanden na de invoering van de regeling, verscheen er een aanvullende verklaring van het bureau van de Gemachtigde voor de Prijzen in het *Nieuwsblad voor den Boekhandel*. Veel fabrikanten en uitgevers van 'langs grafischen weg vervaardigde speelgoederen' blijken er vanuit gegaan te zijn dat artikelen die een didactisch doel kunnen dienen, niet onder de bepalingen van het Prijsvoorschrift zouden vallen. De Dienst laat weten dat het moeilijk is om een scherpe grens te trekken, maar deelt mee dat 'artikelen die meer bestemd zijn om kinderen bezig te houden dan om hun iets te leeren, beschouwd dienen te worden als speelgoederen.' Als voorbeeld van zulk speelgoed worden de Fröbelartikelen genoemd.

Een oplossing voor de verschillende combinaties van letters en cijfers waaruit de kentekens bestaan, heb ik nog niet gevonden, maar waarschijnlijk gaat het daarbij slechts om een (numeriek) registratiesysteem van de door de Dienst gegeven toestemming. Ik weet ook niet wanneer het gebruik van de letters en cijfers en de voorgedrukte prijs precies is opgehouden. Waarschijnlijk heeft het gebruik ervan tot ergens in het begin van de jaren vijftig geduurd.
In ieder geval is het voorkomen van deze kentekens een hulpmiddel bij de datering (terminus post quem) van deze uitgaven, namelijk verschenen na 1 januari 1944. Verder kan de combinatie met op de uitgaven voorkomende K-nummers helpen om een onderscheid te maken tussen materiaal dat nog in de oorlog is gemaakt/verschenen en materiaal van na de oorlog. Datering van dit soort uitgaven in de jaren dertig, zoals bijvoorbeeld bij een aantal uitgaven in het CBK gebeurt, is in ieder geval niet juist.

Theo Gielen

Het mysterie van het boek voor de jeugd

"Ik denk dat *Het boek voor de jeugd* het eerste boek was waar ik van *hield*, dat ik stuklas en waar ik altijd weer in terecht kon (...)" zegt Willem van Toorn in *Dàt was nog eens lezen!* deel 2. Ik denk dat dit voor velen van ons geldt. De eerste kennismaking met de Vier Heemskinderen, met Kees de Jongen, met Saidjah en Adinda! Al die schitterende illustraties! *Het boek voor de jeugd* kwam in 1937 uit bij De Arbeiderspers en het was zo'n succes dat al in 1938 een tweede druk nodig was. Deze kwam, met een andere inleiding, uit bij de Amsterdamsche Boek- en Courantmaatschappij, op dat moment een soort dochteronderneming van De Arbeiderspers. In Nederland waren natuurlijk al eerder boeken verschenen die verhalen en gedichten uit verschillende bronnen bevatten, bijvoorbeeld schoolleesboekjes. Zulke bloemlezingen waren echter bijna altijd bijeengebracht door één of twee samenstellers en geïllustreerd door één illustrator. *Het boek voor de jeugd* had een ruimere opzet.

Blijkens de inleiding had de directie van De Arbeiderspers een redactiecommissie ingesteld die de haar opgedragen taak, het zoeken van geschikte onderdelen, "met grote vreugde en voldoening" had verricht. *Het boek voor de jeugd* moest een echt gezinsboek worden en "bevat dus verhalen voor oud en jong, sprookjes en sagen uit allerlei landstreken, fabels en gelijkenissen, gedichten en rijmpjes, ondeugendheden en sneldichten, ernstige verhalen uit de geschiedenis en leuke geestige bijdragen". De redactie noemt een aantal verhalen en bewerkers en bedankt (terecht!) "alle kunstenaars en kunstenaressen, die met zoveel goed begrip en zoveel overgave de vele prachtige tekeningen voor ons boek verzorgd hebben". Hieruit zou men kunnen afleiden dat alle illustraties speciaal voor dit boek gemaakt zijn. Dat is echter niet helemaal waar. De illustraties van Anton Pieck bijvoorbeeld, bij het verhaal *De oneerlijke rechter*, zijn met het fragment overgenomen uit het boek *Tirilin's reis om de wereld* (1933). Er zijn nog meer uitzonderingen; daar kom ik straks op terug. In ieder geval is het boek fraai gedecoreerd en geïllustreerd (met acht kleurenplaten en veel zwart-wit illustraties), en er is een mooie lay-out. Boven de verhalen staat meestal een illustratie, vaak in een rechthoekig kader, en het verhaal begint met een geïllustreerde initiaal. Deze initialen tonen altijd kleine tekeningen van dieren. De gedichten staan vaak in een kader of een geïllustreerde rand.

In het boek is een grote rijkdom aan verhalen en gedichten te vinden. Er staan prachtige fragmenten uit de grote klassiekers in. De meeste onderdelen zijn heel goed gekozen,

maar een enkel fragment doet in het geheel wat vreemd aan, bijvoorbeeld "De dames de Bruin" van Katherine Oldmeadow, een zelfs in Engeland niet erg bekende schrijfster van verhalen voor meisjes, van wie nog nooit iets in het Nederlands was vertaald. Veel oude volksverhalen en sprookjes werden voor deze uitgave opnieuw bewerkt. Zo verzorgde Theo Thijssen de bewerking van een fragment uit *Van den Vos Reinaerde* en uit *De streken van Tijl Uilenspiegel*. Voor sommige oude verhalen ging men trouwens op een eerdere bewerking terug: het verhaal *De jonge schatzoeker* bijvoorbeeld was al in 1909 verschenen als een deeltje in de Volks-kinderbibliotheek van "Nellie" (Nellie van Kol) onder de titel *Audifax en Hadoemooth: toneelen uit de 10e eeuw;* het was een fragment uit het boek *Ekkehard* (1862) van de Duitse schrijver J.V. von Scheffel. Maar noch Nellie, noch Von Scheffel worden in *Het boek voor de jeugd* genoemd in de inleiding, of in de inhoud, of in de "Opgaaf van titels en uitgevers". In de inleiding staat alleen: "Van Cor Bruijn vindt ge in dit boek nog o.a. (..) *De jonge Schatzoeker* (naar de Ekkehard)". Bewerkte verhalen worden trouwens in het algemeen alleen vermeld onder de naam van de bewerker. Op blz. 765 wordt wel verwezen naar een "bronvermelding", maar die bestaat alleen uit een lijst van titels (zonder enige rangschikking) met bijbehorende schrijvers en uitgevers, onvolledig en soms onjuist.

Als de redactie-commissie inderdaad zoveel waarde hechtte aan de illustraties, dan is het wel heel vreemd dat er nergens te vinden is wie welk

onderdeel heeft geïllustreerd. In de inleiding worden bij die woorden van dank niet eens alle namen vermeld! De lezer moet het zelf maar uitzoeken aan de hand van de signaturen, en dat heb ik als jonge lezer in ieder geval enthousiast gedaan. Een enkele illustratie was helaas niet gesigneerd, zoals bij *De dames de Bruin*. Een enkele signatuur kon ik niet ontcijferen, zoals "T.H.R." bij *De redding* van F.Cooper (jammer, want ik vond die Indiaan erg indrukwekkend). Een paar namen kende ik al, bijvoorbeeld G. van Raemdonck uit *Alleen op de wereld*, Piet Worm uit *Eén emmertje water*, W. v.d. Walle uit *Valko Vos*. Maar met veel andere illustratoren was het een eerste kennismaking. Vooral de illustraties en de schutbladen van Ruscha Wijdeveld vond ik schitterend. En ik was gefascineerd door de kleurenplaat en de zwart-wit tekeningen van Joyce Mercer bij een fragment uit Pinokkio. In de "Opgaaf van titels en uitgevers" stond dat Pinokkio was uitgekomen bij Van Goor. Toen ik echter (veel) later besloot een Pinokkio-uitgave met de illustraties van deze Engelse Joyce Mercer aan te schaffen, merkte ik dat Van Goor iets dergelijks nooit had uitgegeven. Ook de British Library had geen Pinokkio-uitgave met illustraties van Mercer en een langdurige zoektocht bij allerlei (internet-) antiquariaten leverde ook niets op. Zou ze deze mooie illustraties dan speciaal voor *Het boek voor de jeugd* gemaakt hebben? Wel vreemd voor een Engelse, maar ik zag nog meer Engelse illustraties, bijvoorbeeld van H.M.Talintyre bij *De Toverwinkel* van H.G.Wells (niet genoemd in de "Opgaaf van titels en uitgevers"). Dus misschien?

Nu moet ik eerst even over iets heel anders beginnen. In Engeland was in januari 1936 koning George V overleden. Hij werd opgevolgd door zijn zoon Edward VIII. Weliswaar zou de kroning van Edward pas plaatsvinden op 12 mei 1937, maar de commercie, dromend van een aardige winst, was alvast begonnen met het produceren van allerlei kronings-souvenirs en "gedenkboeken". Edward VIII verstoorde deze dromen echter wreed door op 11 december 1936 te verklaren dat hij afzag van het koningschap en liever met Wallis Simpson trouwde. Geen kroning dus, en wel zeer veel souvenirs die nergens meer op sloegen. Zo was in de bloemlezing *The Big Christmas Wonder Book* een speciaal katern opgenomen waaromheen een apart buikbandje zat. Hierop stond de datum van de kroning gedrukt en "In commemoration of this great event (...) this beautiful surprise section in full colours has been specially prepared for you". Het is dus duidelijk dat *The Big Christmas Wonder Book* met dit buikbandje uitgekomen moet zijn tussen het overlijden van George V en 11 december 1936. Er staat wel een "copyright 1937" in, maar dergelijke bloemlezingen en annuals werden vaak gepostdateerd. Ik denk dat het boek in november 1936 in de winkels kwam, klaar om verkocht te worden als kerstgeschenk.

Dit *Big Christmas Wonder Book* uit 1936 was voor mij echter niet in de eerste plaats van belang door dat historisch geworden kronings-katern. Het boek viel me veel meer op doordat het een treffende gelijkenis vertoont met *Het Boek voor de Jeugd!* De inhoud bestaat uit proza-fragmenten, vaak uit Engelse klassiekers, navertelde sprookjes en volksverhalen, en gedichten. Blijkens de inleiding is er voor elke leeftijd wel iets te vinden. Dit is natuurlijk nog niet zo bijzonder. Maar vooral de overeenkomst in uiterlijk is buitengewoon treffend. De boeken zijn even groot en hebben elk 768 pagina's. De lay-out is hetzelfde: de illustratie in rechthoekige vorm boven het begin van de meeste verhalen, de initialen geïllustreerd met kleine tekeningen van dieren, de gedichten in een sier-kader. De illustraties voor *The Big Christmas Wonder Book* zijn door verschillende illustratoren gemaakt, voor zover ik kan nagaan speciaal voor dit boek (sommige illustraties zijn ook gedateerd 1935 of 1936). Maar wat mij absoluut met stomheid sloeg, was de aanwezigheid van vier verhalen die ook in *Het boek voor de jeugd* voorkomen: met precies dezelfde lay-out en illustraties. Ten eerste het fragment uit Pinokkio, met de illustraties van Joyce Mercer, waar ik al zo vaak naar had gezocht. Ze had ze blijkbaar speciaal voor deze uitgave gemaakt. Ten tweede het verhaal *The Magic shop (De Toverwinkel)* van H.G.Wells, met de illustraties van H.M.Talintyre. Ten derde *The Misses Brown (De dames de Bruin)* van Katherine L.Oldmeadow, met ongesigneerde illustraties. En ten vierde *The rescue (De redding)* van Fenimore Cooper, de illustraties gesigneerd met T.H.R. (waarschijnlijk Thomas Heath Robinson). *Het boek voor de jeugd* moet ze overgenomen hebben uit *The Big Christmas Wonder Book*, en niet omgekeerd, gezien de bijdrage van de Engelse illustratoren en de keuze van het fragment van Oldmeadow.

I HAD seen the Magic Shop from afar several times ; I had passed it once or twice, a shop window of alluring little objects, magic balls, magic hens, wonderful cones, ventriloquist dolls, the material of the basket trick, packs of cards that *looked* all right, and all that sort of thing, but never had I thought of going in until one day, almost without warning, Gip hauled me by my finger right up to the window, and so conducted himself that there was nothing for it but to take him in. I had not thought the place was there, to tell the truth—a modest-

IK had de Toverwinkel al een paar keer uit de verte gezien, ik was er een of twee keer langs gegaan. Hij had een étalage vol verlokkende dingen: toverballen, wonderkippen, buikspreekerspoppen, mandjes waaruit je van alles te voorschijn kunt toveren, speelkaarten die gewoon *lijken* en al dat soort dingen,

In de inleiding van *Het boek voor de jeugd* wordt met geen woord gerept over *The Big Christmas Wonder Book*. Als het alleen om die vier verhalen met bijbehorende illustraties ging, zou ik me daar nog iets bij kunnen voorstellen. Maar de ongelofelijke overeenkomst in uiterlijk tussen de twee boeken, en die 768 pagina's – het is toch wel erg vreemd dat daar niets over wordt gezegd. Wie had die lay-out ontworpen? Was er sprake geweest van samenwerking? Als *The Big Christmas Wonder Book* in de loop van 1936 werd gedrukt, en *Het boek voor de jeugd* in de loop van 1937, wanneer en hoe had die samenwerking dan plaatsgevonden? Of was het een kwestie van een wel heel ver doorgevoerd leentjebuur spelen? Zoiets als "Kijk eens, dit is een mooi Engels boek, zo gaan wij ons materiaal ook vormgeven; en we kunnen er ook wel iets uit overnemen"? Dat lijkt me zo onnodig, gezien al het talent dat aanwezig was bij de samenstelling, inhoudelijk en qua uiterlijk, van *Het Boek voor de Jeugd*. En het gelijke aantal pagina's blijft dan wel erg toevallig.

In 1941 kwam een opvolger van *Het boek voor de jeugd* uit; net als de tweede druk bij de Amsterdamsche Boek- en Courant maatschappij. Bij *Het Nieuwe Boek voor de Jeugd* werd trots vermeld dat het was "geïllustreerd door Nederlandse tekenaars". Dat kan natuurlijk met de oorlogsomstandigheden te maken hebben gehad. maar misschien moeten we er nog een echo in zien van die zo mysterieuze overeenkomst met *The Big Christmas Wonder Book*.

Hilda van den Helm
(met dank aan Dick Takkenberg)

ONCE upon a time there was . . .
" A king ! " my small readers will exclaim. No, children, you are mistaken. Once upon a time there was a piece of wood.
It was not the best wood, but just a common piece, such as we use in stoves and fireplaces to kindle a fire and warm our rooms in winter.
I can't say how it happened, but the fact is that one fine day this piece of wood happened to be in the shop of an old carpenter whose name was

ER was eens....
„Een koning!" roepen mijn kleine lezers dadelijk.
Neen, kinderen, dat heb je mis. Er was eens een stuk hout. Het was niet van een fijn soort, maar een gewoon stuk brandhout, zoals je 's winters in kachels en haarden gooit om het vuur aan te maken en de kamers te verwarmen.

Mengelwerk

In *Nieuwsbrief* 109 (juni 2008) van de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam staat een interview met **Saskia de Bodt, bijzonder hoogleraar Geschiedenis van de illustratie in Nederland en België 1850 tot heden.** Ze onthult daarin iets over haar plannen voor de toekomst: de komende vijf jaar gaat ze werken aan een *History of Dutch Illustration* en de illustratiegeschiedenis in kaart brengen. Haar wens is het opzetten van een systeem waarbij zichtbaar is waar originele illustraties, boeken en documentatie van illustratoren worden bewaard. In haar eerste UvA-werkgroep gaat ze vrije beeldende kunstenaars centraal stellen die ook illustreerden, zoals Jan Sluijters. Ze streeft naar interdisciplinaire samenwerking, bijvoorbeeld met Scandinavische talenstudies voor onderzoek naar de invloed van Scandinavische illustratoren, met Boekwetenschappen voor onderzoek naar de kinderboekenwereld en de uitgeverijen daarbinnen, of met Bijbelstudies over illustraties in (kinder)bijbels. Het interview is via internet te vinden door te googlen op de titel **"textiel en plaatjes als onderzoeksobject".**

De Koninklijke Bibliotheek heeft in juli de meest volledige collectie Nederlandstalige uitgaven van **Karl May** in ontvangst mogen nemen. Het is een legaat van Joan C. Oosterbaan, die op 21 juni 2008 overleed.
De Collectie Joan C. Oosterbaan omvat ongeveer 600 banden, en is daarmee de meest complete verzameling Nederlandstalige Karl May-uit-

gaven die ooit bijeen is gebracht. De schenking is niet alleen van belang voor geïnteresseerden in het werk van Karl May, maar ook voor onderzoekers van de Nederlandse boekgeschiedenis in het algemeen. Deze collectie biedt een rijk overzicht van de praktijk van het uitgeven in Nederland en België in de loop van de twintigste eeuw. De boeken worden niet uitgeleend, maar zijn voor inzage door geïnteresseerden beschikbaar. De KB streeft ernaar de Oosterbaan-collectie binnen afzienbare tijd te beschrijven. Meer informatie op de website van de KB:
Zie voor het Persbericht: http://www.kb.nl/nieuws/2008/may.html, en voor een Dossier over Karl May: http://www.kb.nl/dossiers/may/may.html

De uitgebreide collectie **Vakliteratuur over kinderboeken** is door het Letterkundig Museum overgedragen aan de Koninklijke Bibliotheek. Primaire en secundaire literatuur zijn daardoor weer in een instelling bij elkaar gebracht. Het Centraal Bestand Kinderboeken (voor de primaire literatuur) is gratis toegankelijk via de website van de KB. Er wordt gewerkt aan een extra 'button' in het CBK, waarmee de beschrijvingen van vakliteratuur ook in die catalogus doorzoekbaar worden. Voorlopig is de vakliteratuur te vinden in de KB-Catalogus (boeken) en in PiCarta (artikelen).

Op 7 november wordt in de Koninklijke Bibliotheek een studiedag georganiseerd door de **Werkgroep onderzoekers kinder- en jeugdliteratuur** in samenwerking met de St. IBBY-sectie Nederland / Vlaanderen.

Onderwerpen van de lezingen betreffen over het algemeen hedendaagse jeugdliteratuur. Meer informatie en aanmelden bij IBBY-Nederland@planet.nl.

De bloemlezing *De Nederlandse kinderpoëzie in 1000 en enige gedichten*, verzameld door Gerrit Komrij - inmiddels in de wandeling al de **"KinderKomrij"** genoemd - is bekroond met een Zilveren Griffel. Van de met een zilveren griffel bekroonde boeken maken alleen de vijf oorspronkelijk Nederlandstalige boeken kans op de Gouden Griffel. Op 30 september wordt bekend gemaakt welke van de vijf kanshebbers de Gouden Griffel 2008 daadwerkelijk krijgt.

Uit een online-onderzoek van het *Documentatie- en Onderzoeks-Centrum (DOC) Volksverhaal* en *De Efteling* is gebleken dat **Sneeuwwitje en de Zeven dwergen** tegenwoordig het meest favoriete sprookje is van de Nederlanders. Vier jaar geleden was dat nog *Roodkapje*.
Bij de ondervraagde duizend volwassenen bestond de top-drie uit de sprookjes *Sneeuwwitje, Assepoester* en *Doornroosje*; bij hun kinderen bleek *Assepoester* het meest favoriet, gevolgd door *Sneeuwwitje* en *Roodkapje*. Als het meest typisch-Nederlandse sprookje wordt door de ondervraagden *Roodkapje* gezien. Het *DOC Volksverhaal* is een in juli 2006 op initiatief van het Meertens Instituut opgericht kenniscentrum dat als voornaamste doelstelling heeft om volksverhalen beter te documenteren en onderzoeken.

Stichting 't Oude Kinderboek in Zutphen viert haar tienjarig bestaan op woensdag 8 oktober. Een boekje met besprekingen van 22 kinderboeken die in de regio spelen, wordt die dag gepresenteerd. *Een vreugderit door... kinderboeken uit Achterhoek en Liemers* is te koop bij StOk voor € 4,-. Zie: www.oudekinderboek@hetnet.nl.

Internet

Op de website *Het Geheugen van Nederland* is de **Collectie Nynke van Hichtum** geplaatst, een digitale collectie waarin leven én werk van Sjoukje Bokma de Boer. Onder het pseudoniem Nynke van Hichtum schreef en vertaalde ze talloze kinderboeken en had ze eind 19e, begin 20e eeuw grote invloed op de ontwikkeling van de jeugdliteratuur in Nederland.
Het nu gedigitaliseerde materiaal is afkomstig van *Tresoar, Fries Historisch en Letterkundig Centrum* in Leeuwarden. De collectie bevat een selectie brieven aan haar echtgenoot Pieter Jelles Troelstra, aan andere familieleden, vrienden en uitgevers. Verder zijn privé-foto's te zien, aan-

tekeningen voor verhalen en manuscripten van haar boeken, fraaie boekomslagen en illustraties bij haar werk van o.a. Tjeerd Bottema, Pol Dom en Rie Cramer.

Voor een interessante en informatieve website over **Johan Been** wiens boek *Paddeltje* 100 jaar geleden verscheen, zie: www.johanbeen.nl samengesteld door Jenneke Groeneveld.

De website **Leesplein** (www.Leesplein.nl) wordt steeds uitgebreider en completer. De site bevat heel veel informatie over kinderboeken. Zie vooral de rubrieken 'Laten lezen', het 'Nieuwsarchief' en 'Wat is er te zien'.

Museum Meermanno heeft een grote **prentenboekencollectie** met bijzondere vormgeving. Welke boeken in die collectie aanwezig zijn, kon tot voor kort alleen ter plaatste worden bekeken. De catalogus van Museum Meermanno is nu online raadpleegbaar. Er kan worden gezocht op auteur, illustrator, titelwoorden, trefwoorden voor persoon/instelling en jaar van uitgave.
Zie: www.meermanno.nl en www.catalogus.meermanno.nl

Nu opgenomen in de Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren (DBNL):
Kind van de toekomst : de wondere wereld van Otto van Eck (1780-1798), geschreven door Arianne Baggerman en Rudolf Dekker. Kijk op:
http://www.dbnl.org/tekst/bagg001kind01_01/index.htm
met onder meer het hoofdstuk: 'Lezen op maat'.

Tentoonstellingen

Tot 4 januari 2009 in het *Nationaal Onderwijsmuseum* in Rotterdam: de tentoonstelling **Ook prinsesjes gaan naar school.** Hier is te zien hoe het onderwijs van de drie kroonprinsessen Wilhelmina, Juliana en Beatrix er uit zag: hoe zij leerden lezen, schrijven en rekenen, en welke boeken de prinsessen lazen. Met unieke foto's, voorwerpen en archiefstukken uit onder andere het Koninklijk Huisarchief.
Bij de tentoonstelling verschijnt het rijk geïllustreerde gelijknamige boek *Ook prinsesjes gaan naar school.*

Van 1 november t/m 6 december 2008 in *Museum Ons' Lieve Heer op Solder* in Amsterdam een expositie gewijd aan Nicolaasliederen: **Klanken rond Sint Nicolaas,** geïllustreerd met behulp van kinderboeken, tekeningen, kostuums en liedjes. Aanleiding is de heruitgave van de bundel *Sint Nicolaasliederen* (1991) van Henk van Benthem. Deze docent muziektheorie ging op zoek naar de oorsprong van overbekende Sinterklaasliedjes en kwam uit bij (onder andere) Jan Schenkman. Diens boek *Sint Nicolaas en zijn knecht* (1850) zal op de tentoonstelling te zien zijn.

Van 31 oktober tot 29 november in de *Zeeuwse Bibliotheek* de tentoonstelling **Lettergeschenkjes voor lieve kleinen**, een ruime keuze uit de 19de en vroeg 20ste eeuwse kinderboeken en kinderprenten die het echtpaar Landwehr-Vogels in 2006 aan de Zeeuwse Bibliotheek heeft overgedragen. Bij de opening op 31 oktober wordt het nieuwe boek van John Landwehr, *Hoe men zijn brood verdiende... Honderd negentiende-eeuwse ambachten en beroepen* gepresenteerd.

Publicaties

Bijna alle boeken die hieronder worden vermeld zijn aanwezig bij de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Mocht een bepaald boek daar niet zijn, dan kan men tamelijk eenvoudig opzoeken in welke bibliotheek in Nederland het wel aanwezig is.

NEDERLAND

Zwart : Sambo, Tien kleine negertjes, Pijpje Drop, Zwarte Piet en anderen: het beeld van de zwarte mens in de Nederlandse jeugdliteratuur 1880-1980 / Jeroen Kapelle en Dirk J. Tang ; onder redactie van Saskia de Bodt. - Harderwijk : d' Jonge Hond,

september 2008. - 96 p., ca. 100 ill. in kleur, 20 cm. - ISBN 978-90-89100-78-8 ; Prijs € 17,95.

Aan de hand van afbeeldingen wordt beschreven hoe het beeld van de zwarte mens op illustraties in boeken voor kinderen en ook voor volwassenen zich in honderd jaar heeft ontwikkeld. Van karikatuur tot stereotype figuur, in verhalen over bijvoorbeeld Sambo, Epaminondas en de populaire lappenpop Golliwog. Een gedeelte is gewijd aan de verbeelding van Jan Compagnie, het zwarte vriendje van Michiel de Ruyter. De illustraties komen voor het grootste deel uit de kinderboekencollectie van de Koninklijke Bibliotheek.

Hoe men zijn brood verdiende..., Honderd negentiende-eeuwse ambachten en beroepen / door John Landwehr. - Begijnekade 18 Uitgevers, 2008. - 208 p., ill. , 17 cm. – ISBN 978-90-78019-16-9 ; € 14,90. Het boek wordt op 31 oktober in Middelburg gepresenteerd.

Overzicht van honderd ambachten en beroepen uit de negentiende eeuw, vergezeld van contemporaine teksten en verzameld uit oude kinderboeken. Welke verdwenen en nu nog bekende beroepen kunnen we verwachten? De boekbinder, grasmaaier, pennenbereider, rijtuigschilder, stoelenmatter, toverlantaarnvertoner, liedjeszanger, wasvrouw, speelkaartenmaker, matres, grutter, papierschepper, turfdrager en 87 andere.

Alice in Wonderland / Pat Andrea [ill.] ; Lewis Carroll [tekst ; fotogr.: Piet Gispen ; met medew. van: Vlassis Frissiras ... et. al. ; tekst inleiding: Pat Andrea ; vert. uit het Engels: John Sillevis]. - Harderwijk : d'jonge Hond, 2008. - 140 p. : ill. ; 30 cm. - ISBN 978-90-8910-075-7.

Mooi uitgevoerd boek - beslist een collector's item voor liefhebbers van Alice - met een korte inleiding van de kunstenaar over zijn fascinatie voor Alice en biografische gegevens van de in Den Haag geboren kunstenaar. Met heel veel kleurenillustraties op de rechterpagina's (en deels op dubbele pagina's) naast fragmenten uit de tekst in het Nederlands en het Engels. Uitgegeven bij gelegenheid van de tentoonstelling "Pat Andrea, Alice in Wonderland" van 28 juni t/m 28 september 2008 in het Haags Gemeentemuseum.

BUITENLAND

Wilhelm Busch : das 19. Jahrhundert en miniature / Gert Ueding. - Erw. und revidierte Neuausgabe. - Frankfurt am Main : Insel Verlag, 2007. - 429 p. : ill. ; 21 cm. - Oorspr. uitg.: 1977. - ISBN 978-3-458-17381-6 ; € 26,80.

Ter gelegenheid van het honderdste sterfjaar van Busch is dit oorspronkelijk in 1977 verschenen werk herzien en uitgebreid. De auteur schetst een ter zake kundig beeld van de complexe 19e eeuw in Duitsland. In de opvoeding gold daar toen nog het recht van de sterkste; kinderen hadden zich aan te passen om op te groeien tot brave kleinburgers, of te mislukken, zoals Max en Moritz. Busch is een verrassend verfrissende variant binnen de zwaarwichtige Duitse canon van klassiekers. Omdat de biografische gegevens wat summier zijn wordt aangeraden het boek samen met een biografie te lezen. Bevat veel tekeningen, ook in kleur.

Zwischen Jakobsleiter und Eselsbrücke / von Bettina Bannasch. - V&R unipress, 2008. – 383 p. : 24 cm. – ISBN 978389971392 ; € 49,90.

Onderzoek naar het samenspel van beeld en tekst in boeken in de periode 1650-1750. Het uitgangspunt is de stel-

ling dat de opvoeding van het kind met behulp van prentenboeken voortkomt uit het gebruik van embleemboeken door volwassenen. Het verdwijnen van embleemboeken en het ontstaan van prentenboeken wordt geplaatst in de context van de vervanging van de Rhetorica door de Esthetica. In hoeverre dit invloed heeft gehad op de opvattingen over de werking van het geheugen, wordt in deze studie duidelijk gemaakt.

Traumwelten – Bilder zum Werk Karl Mays (Bd. 1 + 2) / Wolfgang Hermesmeier, Stefan Schmatz. - Karl May Verlag, 2004-2007. – 480, 368 p. - ISBN 978-3-7802-0166-9/0167-6; € 39,90 per deel.

Twee van drie delen zijn verschenen, met samen meer dan 1000 afbeeldingen, gewijd aan de omslagen en boekillustraties van Karl May's avonturenverhalen en colportageromans. Het eerste deel loopt tot 1912, het tweede van 1913 tot 1930. Het zijn afbeeldingen uit Duitsland en andere landen, voorzien van korte bijbehorende teksten. Bevat biografische informatie over de belangrijkste illustratoren, en gegevens over hergebruik en overnames van de illustraties.

Fairy tales from before fairy tales : the medieval Latin past of wonderful lies / Jan M. Ziolkowski. - Ann Arbor: University of Michigan Press, 2007. - xii, 500 p. : ill. ; 25 cm. - ISBN 978-0-472-11568-6.

Studie met een uitvoerig overzicht van de theoretische discussies over de oorsprong van sprookjes en over de verhouding tussen geschreven en orale bronnen. In een selectie van verhalen (zoals 'Roodkapje' en ' Kleine Klaas en grote Klaas') toont de auteur aan wat de relaties zijn tussen Middeleeuwse Latijnse teksten en negentiende–eeuwse sprookjes.

Minders of Make-Believe: Idealists, Entrepreneurs, and the Shaping of American Children's Literature / by Leonard S. Marcus. - Houghton Mifflin, 2008. - 416 p. - ISBN: 0395674077.

Uitgebreid overzicht van 350 jaar Amerikaanse jeugdliteratuur, van de Pilgrim Fathers tot Harry Potter. De auteur benadrukt het gebruik van het kinderboek bij het overdragen van normen en waarden, en lardeert zijn betoog met anecdotes over de publicatie van en reacties op bekende teksten.

Bookwomen : creating an empire in children's book publishing, 1919-1939 / Jacalyn Eddy. - Madison, WI: The University of Wisconsin Press, cop. 2006. - X, 211 p. : ill. ; 23 cm. - (Print culture history in modern America) - ISBN 0-299-21794-9 ; ISBN 978-0-299-21794-5

De auteurs en illustratoren van klassiek geworden kinderboeken werden gesteund door mensen met blijvende interesse in het produceren van kinderboeken. In dit boek worden zes vrouwelijke boekenmensen voorgesteld, die met grote toewijding en kennis van zaken in de eerste helft van de 20e eeuw in Amerika werkten. Het zijn twee bibliothecarissen, twee uitgevers en twee oprichters van het blad 'Horn Book'. Het geheel geeft een levendig beeld van de culturele debatten in die tijd en het schipperen van vrouwen tussen huishoudelijke taken en betaald werk.

The ten-cent plague : the great comic-book scare and how it changed America / David Hajdu. – Farrar, Straus and Giroux, 2008. – 434 p. - € 26,-.

Een stuk culturele geschiedenis van de jaren vijftig in Amerika. In de tijd tussen de tweede wereldoorlog en de opkomst van televisie als massamedium was de strip de meest populaire vorm van ontspanning. Gemaakt door buitenstaanders uit de volksbuurten, bleken de schaamteloze, opzichtige en vaak schokkende beeldverhalen de jeugd onmiddellijk aan te spreken. Ze boden een platform aan de makers, die er niet alleen hun ideeën over de Amerikaanse maatschappij in kwijt konden, maar tevens aan eerder niet beschreven aspecten van de samenleving zoals misdaad en sex. De bewakers van moraal en fatsoen daarentegen verzetten zich hevig tegen dit soort publicaties, en met succes. Het gevolg was: televisiedebatten, verboden en brandstapels. De auteur volgt en beschrijft de ontwikkeling van het fenomeen van deze stuiveruitgaafjes chronologisch: begonnen als experiment drong het door in de massacultuur. Hij beschrijft de etnische achtergrond van de vroege tekenaars en hun wijze van werken, de onderliggende boodschappen in hun beelden, en de wild-west zakenwereld die er grof geld mee verdiende.

Children's Literature : a reader's history from Aesop to Harry Potter / Seth Lerer. – University of Chicago Press, 2008. - 352 p. – ISBN 978-0-226-47300-0 : $ 30,-.

Gids door de canon van de Engelstalige jeugdliteratuur, met de nadruk op de geschiedenis van de lezer. De auteur bespreekt boeken bedoeld voor kinderen, maar ook de boeken voor volwassenen die door de jeugd werden gebruikt. Van het oude Griekenland waar passages uit de 'Ilias' en de fabels van Aesopus werden gebruikt in het onderwijs tot heden, met als hoogtepunten 'The Pilgrim's Progress', 'Robinson Crusoe', de boeken van Laura Ingalls Wilder, Dr. Seuss en vele anderen.

Popular children's literature in Britain / ed. by Julia Briggs,Dennis Butts and M.O. Grenby. - Aldershot [etc.] : Ashgate, cop. 2008. - xiv, 342 p. : ill. ; 24 cm. - ISBN 978-1-8401-4242-6

Het succes van J.K. Rowling komt niet uit de lucht vallen, zoals wordt aangetoond in deze essaybundel. De auteurs trachten te achterhalen hoe populariteit in verleden en heden ontstaat, en wat de betekenissen en waarden zijn die aan het begrip populariteit worden gekoppeld. Ze vragen zich af of populariteit kan worden opgelegd, of dat het voort moet komen uit de voorkeuren van kinderen. Het succes van Harry Potter wordt bekeken, en hoe hij past in de cyclus van opkomst en neergang van uitgeverijen. De essays tonen aan dat historische omstandigheden en uitgeverspolitiek van vitaal belang zijn voor het al of niet succesvol zijn van boeken.

Representing Africa in children's literature : old and new ways of seeing / Vivian Yenika-Agbaw. - New York [etc.] : Routledge, 2008. - XX, 142 p.; 24 cm. - (Children's literature and culture ; 50). - ISBN 0-415-97468-2 ; ISBN 978-0-415-97468-4

In dit boek wordt onderzocht hoe Afrikaanse en westerse auteurs schrijven over de jeugd in de huidige Afrikaanse maatschappij. Ze kijken daarbij kritisch naar het beeld van Afrika en de Afrikanen zoals dat overheerst in boeken verschenen tussen 1960 en 2005. Onderwerpen zijn onder meer: vervanging van oude stereotypen door nieuwe, illustraties en de boodschap die ze bevatten, typerende dorpsverhalen uit West-Afrika, religie en kindertijd, en prentenboeken met Afrikaanse volksverhalen.

Uit de tijdschriften

Ook voor de tijdschriftartikelen geldt dat deze bijna allemaal aanwezig zijn bij de Koninklijke Bibliotheek.

NEDERLAND

Boekenpost (no. 96, juli/aug. 2008) bevat onder meer een artikel over de Australische illustratrice Ida Rentoul Outhwaite. In no. 97, sept/okt 2008, artikelen over een onderzoek naar uitgeverij Mulder & Zoon, Friese (kinder)boekenweekgeschenken, en de historische achtergrond van bekende kinderliedjes.

Leesgoed (jrg. 35, no. 3, 2008) bevat bijdragen over schelmen in de jeugdliteratuur: Pietje Bell en zijn streken in verschillende edities; en Tijl Uilenspiegel als oerschelm. No. 4, 2008 is gewijd aan eten, met bijdragen over eten en snoepen in prentenboeken, in sprookjes, gedichten en liedjes, in klassieke kinderboeken, dikke en dunne kinderen in de Nederlandse jeugdliteratuur. No. 6, 2008 zal gewijd zijn aan het thema van de Kinderboekenweek (1 - 11 oktober): poëzie, en bevat onder meer een recensie van 'de dikke Komrij' door Francien Braaksma, en een bijdrage over de favoriete gedichten van Jan van Coillie.

Lessen (jrg. 3, juni 2008) bevat artikelen over Nederlands eerste schoolmuseum, over de taken en toekomst van het Nationaal Onderwijsmuseum, over de leeslessen in de serie *Jaap en Gerdientje* van Anne de Vries.

Literatuur zonder Leeftijd (no. 76, zomer 2008) bevat het tweede deel van de aanzet tot een illustratiegeschiedenis van het sprookje in Nederland en Vlaanderen, de romantische beeldvorming van kinderen en oude mensen in boeken van Engelse schrijfsters uit de jaren vijftig, een onderzoek naar de zin van de onzin in de kinderpoëzie van Annie M.G.

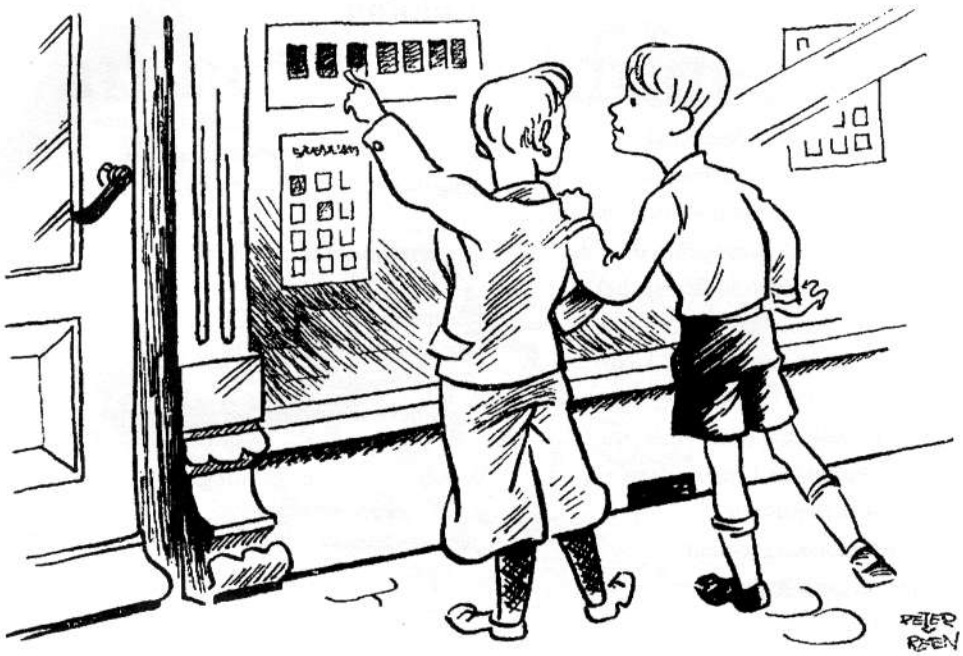

Schmidt, en de vraag hoe literaire bewerkingen van sprookjes zich verhouden tot de originele sprookjes, en een bespreking van een boek over vertalingen van Engelse meisjesboeken in het Nederlands.

Stripschrift (no. 394) bevat een Dulieu-dossier.

BUITENLAND

Bookbird (jrg. 46, no. 3, 2008) is gewijd aan Scandinavische jeugdliteratuur, met artikelen over de geschiedenis van de Deense jeugdliteratuur en de invloed van de Zweedse Selma Lagerlöf. Tevens een beschrijving van vier Scandinavische instituten die zich wijden aan jeugdliteratuur.

Children's Literature in Education (jrg. 39, no. 1 en 2, mrt en juni 2008) o.a. artikelen over het sprookje Repelsteeltje en een artikel van Sanne Parlevliet over Reinaert in de Engelse en Nederlandse jeugdliteratuur.

In **Kinder- und Jugendliteratur : ein Lexikon** (23e aflevering, juni 2008) lemma's over de uitgeverijen Hausser, Ludwigsburg en het Loewe Verlag uit Stuttgart.

Movable Stationary (jrg. 16, no. 3, 2008) bevat een uitgebreid artikel van Theo Gielen over beweegbare boeken en pop-ups van de Italiaanse uitgeverij Casa Editrice Franceschini.

La revue des livres pour enfants (no. 241, juni 2008) bevat een dossier gewijd aan helden in de jeugdliteratuur, met artikelen over klassieke helden, de psychoanalyse van kinderboekhelden, en helden in strips.

Verantwoording illustraties

De illustraties in dit nummer komen uit *Het boek voor de jeugd* en sluiten aan bij het artikel van Hilda van den Helm in dit nummer.

Vragen

De heer Klooster zoekt al een hele tijd naar een boek waaruit hij eind jaren vijftig werd voorgelezen. Hij was toen ongeveer vijf jaar. De titel was zoiets als: *De avonturen van Keesje en Kaatje.* Het ging over een muizenechtpaar en hun talrijke kinderschaar. De vele plaatjes waren zwart-wit, en Kaatje droeg een uitstaande jurk met stippen en Keesje een broek met bretels. Het zou een soort kolom-stripverhaal kunnen zijn. Informatie graag naar de heer H.A.J. Klooster, Koningin Emmakade 35 D, 2518 RK Den Haag, tel. 070-3622271, e-mail kloosterranke@planet.nl

Mevr. G. Leijenhorst-Wolters is op zoek naar een **ABC-boekje** met de begintekst 'A is een aardbei die groeit in de tuin, B is een beertje als koffie zo bruin'. Ze heeft het rond 1940 toen ze zes jaar was in bezit gehad en is het kwijtgeraakt. Het was een lang, smal boekje met op iedere bladzijde 2 letters boven elkaar, gekleurde illustraties en onder iedere illustratie de bijbehorende tekst. De kaft was van dun karton. Informatie graag naar: Peijerstraat 116a, GH Echt (L), tel. 0475-486842, e-mail dirk.gert.leijenhorst@hetnet.nl

Mevrouw van Dongen is op zoek naar een boekje van **Rie Cramer** (in ieder geval met haar tekeningen) met een versje over de hond Bobby. Een stukje dat ze zich herinnert: 'Bobby onze hond, moet je weten. Heeft iemand gebeten. Nu moet Bobby alle dagen, een muilkorf dragen'. Een ander liedje was: 'Ik heb in mijn vensterraam 3 bloemetjes staan' (...) het eindigt met: 'en het liefst in een potje, een klein,

klein klaverdotje'. Ze heeft het in Indie in het Jappenkamp gekregen van een vrouw die haar dochtertje had verloren. Het moet dus van voor 1940 zijn. Het was een langwerpig boekje, niet zo dik. Misschien was het wel een speciale druk voor Nederlands Indie. Informatie graag naar:
Mevr. A.B. van Dongen-Remijnse, Prof.Quacklaan 2, 2285 VS Rijswijk, e-mail alyvandongen@hetnet.nl

De heer Ekema zoekt een boekje dat in 1949, als kind op een protestants-christelijke school, diepe indruk op hem heeft gemaakt. Hij vermoedt dat het geschreven is door W.G. v.d. Hulst of Anne de Vries. Op de omslag stond een jongen bij een boom met een nest erin. Het verhaal gaat als volgt: een jongen van ongeveer 10 jaar logeert bij zijn grootouders op de boerderij. In de gracht zag hij een nest van een waterhoen met jongen. Tussen een met riet gedekt schuurtje en de gracht stond een oude boom met daarin een eksternest met jongen. Tot zijn ontsteltenis zag de jongen hoe de eksters de kleine waterhoentjes pakten en ermee naar hun nest vlogen, om ze aan hun eigen jongen te voeren. Het jongetje werd heel kwaad, haalde een ladder en een doosje lucifers, klom via de ladder naar het eksternest en stak dat in brand. Het nest inclusief de jonge ekstertjes brandde volledig uit. Maar brandende takken van het nest vielen op het rieten dak van het schuurtje dat vlam vatte en afbrandde.
Informatie graag naar J.E. Ekema, Oosterstraat 6B, 9981 CP Uithuizen, tel: 0595-434620,
e-mail: ria_ekema@hotmail.com

Gezocht door Peter van Dam: de jaargangen 1926-1927-1928, mèt de omslagillustraties van *Zonneschijn: weekblad voor jong Nederland.* Uitgegeven bij W. de Haan in Utrecht. Tevens zoekt hij van *Ons Eigen Tijdschrift*, uitgegeven door de firma Van Houten in Weesp, het speciale *St. Nicolaas nummer* van oktober 1925, met 4 aparte kleurplaten van o.a. Ella Riemersma.
Informatie graag naar: Peter van Dam, Rijswijkse Landingslaan 314, 2497 TH Den Haag,
tel. 070-3802122, e-mail: vandam.peter@gmail.com.

De heer Van der Zijp zoekt een boek dat hij als tienjarig kind in 1973-1974 uit de bibliotheek leende. Het was een verhaal over twee jongens die op **fietsvakantie naar de Belgische Kempen** gaan en daar in de bossen een geheim vliegveld ontdekken. Het is niet: *Avontuur in de Kempen* door R. van der Hauw.
Informatie graag naar A.C. van der Zijp, Agelobrink 30, 7544 WN Enschede, tel. 053-4760768.

Op de vraag in het vorige nummer naar informatie over **Ella Riemersma** is helaas geen reactie gekomen. Uw bijdragen blijven welkom.
De oproep met betrekking tot het echtpaar **J.J. Midderigh** en **B.Midderigh-Bokhorst** heeft enkele zeer bruikbare reacties opgeleverd, waaronder een interview met mevrouw Midderigh Bokhorst uit 1925 in de *Haagsche Courant* en een interview in *De vrouw en haar huis.* Waarvoor dank.

Colofon

Berichten uit de wereld van het oude kinderboek. Mededelingen-bulletin van de **Stichting Geschiedenis kinder- en jeugdliteratuur** (ISSN 1384-5977)

www.hetoudekinderboek.nl

Bestuur:
Frits Booy (voorzitter)
fjbooy@zonnet.nl
Anneke van den Bergh (secretaris)
a.vd.bergh@haarlem.nl
Aernout Borms (penningmeester, beheerder website)
agborms@xs4all.nl
Jant van der Weg-Laverman
weglaverman@kpnplanet.nl
Saskia de Bodt
saskia.debodt@let.uu.nl
Henk van der Lee
hjvdlee@planet.nl

Aanmelden als donateur kan men zich bij Anneke van den Bergh, p/a Stadsbibliotheek Haarlem, Postbus 204, 2000 AE Haarlem, of via a.vd.bergh@haarlem.nl

Donaties (minimum donatie per jaar twintig euro) naar gironummer 2348552 t.n.v. Stichting Geschiedenis Kinder- en Jeugdliteratuur, Voorburg. Donateurs van de Stichting ontvangen uitnodigingen voor studiedagen en excursies, een jaarboekje en regelmatig de *Berichten uit de wereld van het oude kinderboek.*

Samenstelling Berichten:
Jeannette Kok en Theo Gielen.
Informatie kan men sturen aan:
Koninklijke Bibliotheek
t.a.v. Jeannette Kok
Postbus 90407
2509 LK Den Haag
Tel. 070-3140215 (do. en vr.)
of tel. 020-6251915 (privé).
e-mail: *jeannette.kok@kb.nl*

Coördinatie 'Mr. van Veen-kring':
Frits Booy (035-5417336).